

VI. Évfolyam 4. szám - 2011. december

Tóth György – Huszár András – Kormos Tímea

toth.gyorgy@mentok.hu – andras.huszar@aok.pte.hu – poisonperzon@gmail.com

A HALOTTKÉMI RENDSZERRŐL ÁLTALÁBAN

Absztrakt

A halottvizsgálat, a halottakkal kapcsolatos intézkedések, a halál körülményeinek megállapítása, vizsgálatai az egyes országokban eltérő szabályozás alatt állnak.

Magyarországon a korábbi halottkémi rendszert felváltotta a kizárólag orvosi, mentőtiszti tevékenység, míg az Amerikai Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban a mai napig is jellemzően halottkémi rendszerben történik a halálmegállapítás, a halálhoz kapcsolódó vizsgálatok elvégzése.

A halottkémi rendszer jellegzetességét adja az alapvetően nem orvosi végzettségű személyek tevékenysége, melyhez kapcsolódhat a szakértők - törvényszéki patológusok - vizsgálata a halál körülményeinek felderítésében.

The death investigation, the statement of the circumstances of related measures, the death, his examinations look under the regulation differing in the single countries with the dead persons.

The earlier coroner system was replaced by him in Hungary the exclusively medical, ambulanceman activity, while the death statement happens in a coroner system characteristically until the today's day in United States of America, United Kingdom, the accomplishment of the examinations being attached to the death.

It gives the characteristic of the coroner system fundamentally not the activity of persons with a medical qualification, which one may be attached to the experts - forensic pathologists - his examination in the exploration of the circumstances of the death.

Kulcsszavak: *halottvizsgálat, halottkém, halottkémi rendszer ~ death investigation, coroner, coroner system*

BEVEZETÉS

Az Amerikai Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban a halottkémi rendszer, a halottkémek munkája a helyszíni halálmegállapítás, a halál okának felderítése a halottvizsgálati tevékenység részét képezi. A XIX - XX. században Magyarországon is működő halottkémek feladatait később orvosi kompetenciává módosították, ennek megfelelően napjainkban a hazai gyakorlat szerint a halott vizsgálata, dokumentációja, a szükséges további intézkedések az elsőként észlelő orvos feladata.

A HALOTTKÉMI TEVÉKENYSÉG MAGYARORSZÁGON

Magyarországon az 1826-os „Utasítás a Magyar Országi Szabad Királyi Városokba elrendelt Halottkémek számokra” szabályozza először a halottkémlést, melynek célja, hogy a „város bátorságba tétessék, ne talán valaki tetszhalálban lévén, vagy holtak képét viselven, iszonyuképp elevenen temessék el.” A halottkém feladata ezenkívül az erőszakos halál felderítése, a halálokok feljegyzése, a járványok jelzése volt. [1]

A valóban hatékony, korszerű egészségügyi szabályozás az 1876. évi XIV. törvénycikk, valamint az 1876. VI. 4./ 31.025. számú belügyminiszteri rendelet volt, mely a temetés körüli, valamint ezzel kapcsolatos népegészségügyi teendőket is tartalmazta. [2]

A jogszabály alkotására szükség volt, hiszen az ország területén nem állt rendelkezésre elegendő számú szakember, aki ezt a közfeladatot elvégezte volna. Az elsődleges cél a halottak körüli eljárás egységes bevezetése volt, a kompromisszumos megoldást nem lehetett elkerülni, így a halottkémlést nem kizárólag az orvosok illetékességébe utalták.

Alapelvként szolgált, hogy a halottvizsgálatot csak hivatalos személyek végezhesék, továbbá ezen személyek kellő számban történő kirendeléséről minden községnek gondoskodnia kellett. Halottkém az ország területén tevékenységi jogosultsággal bíró „orvostudor vagy sebész” lehetett, valamint a szolgálat egyenletes hozzáférhetőségét biztosító, halottkémi vizsgálóval rendelkező kioktatott személy is teljesített feladatokat.

Az orvosi és sebészmesteri képesítéssel rendelkezők és a nem orvos halottkémek részére egyaránt pontos utasítás állt rendelkezésre, amely tételesen összefoglalta a haláleset kapcsán kötelező teendőket. A vizsgálatot a bejelentést követően haladéktalanul meg kellett kezdeni, klinikai halál (akkoriban „tetszhalál”-nak nevezték) gyanúja esetén az orvos, vagy sebészmester köteles volt elkezdeni az életműködések helyreállításának kísérletét, míg a nem orvos halottkém ilyen körülmény észlelésekor azonnal az orvost hívatta, majd ezt követően tehetett próbálkozásokat az újraélesztésre. A halott újraélesztésére, az életműködések vizsgálatára vonatkozóan Flór Ferenc tanításai még napjainkban is érvényes szabályokat tartalmaznak a helyszíni, sürgősségi ellátás során. [2]

Sikertelen újraélesztést követően a teendő a rendkívüli körülmények keresése, illetve kizárása volt.

A törvény, illetve a belügyminiszteri rendelet előírja, hogy a hatóságilag kirendelt halottkém igazolása előtt senkit sem szabad eltemetni. A halottkémek halottvizsgálati bizonyítványt állítanak ki (1. sz. ábra), amelyben feltüntetik a halál okát, bekövetkeztének idejét, az eltemetés ideje a halál beálltát követő 48 óra, amelyet a nyári melegben 36 órára lehetett csökkenteni, tetszhalál gyanúja esetén viszont 60 órára is ki lehetett tolni. [3]

A jogszabályok bevezetését követően Magyarországon kiépült a halottkémlés intézményes hálózata, minden község köteles volt megfelelő számú halottkémről gondoskodni. A jó erkölcsű jelentkezőket a körzeti orvos képezte ki, 1929-ben is csak a halottkémek 30 %-ának

volt orvosi végzettsége, a képesített és képesítés nélküli halottkémek számára kézikönyveket adtak ki.

B i z o n y s á g L e v é l.

N. N. holt Testének megvizsgálásáról, mely az alább megirt által N. Városban N. utcában, N. szám alatt lévő házban vitetett végbe.

A' megholtak vezeték és kereszt neve,	A' megholtak vezeték és kereszt neve,	A' Halottról tett különös rendelkezések.	A' végbe vivendő temetés idejének és módjának megszabása.
Annak élet kora és vallása.	Zivator Jakab.	Semmi különös rendelkezések.	Karátson havának 6-ik napján reggel szokás szerént el lehet temetni.
Polgári állapota.	73 Esztendő K. Katólikus.		
Halálának oka.	Polgár és Ács mester.		
Ki állott betegségnek neve és faja.	Forró nyavalya.		
Halálának napja és órája.	Tüdő gyűlésre következé szédítés.		
Halálát megelőző betegségnek orvosa.	Karátson Havának 4-ikén reggeli 4 órakor betegségének 7-dik napján.		
	N. Doctor' betegség kezdetétől annak végéig.		

N. Halottkém.

1. ábra. Halottvizsgálati bizonyítvány a XIX. századból

Forrás: Lakner Judit: A halál megállapítása. A tetszhalott. História, 056 (1991)
http://www.tankonyvtar.hu/site/img/historia/1991_91-056_23_Lakner3_original.jpg
 letöltve: 2010. 11. 15.

10

fogják szélleszteni, egyszer'smind ezen foglalatosság' alkalmával minden lehetséges illendőséget fenn fognak tartani.

8. §.

A' Halottkém pedig figyelmetességét mindenek előtt arra fogja-függeszteni, vallyon az holtak tartatott ember, valóban holt légyen e, vagy csak tetszhalálban feküdjék? A' halál pedig kétséges lehet e' következendő esetekben:

I. Midőn oly betegség, vagy nyavalyás tünemények voltak jelen, mellyek tetszhalált gyakrabban szoktak okozni; ilyenek:

a) Midennémű vérvesztések (Haemorrhagiae.)

b) A' kisedek' rángatózásai, a' megletteknek főképpen a' rásztos (hypochondriacus) férjfiaknak, és méhgörcsös (hysterica) — aszszonyoknak rángatózásai, 's görcsei, a' nehéznnyavalya (epilepsia) — gutaütés (apoplexia) — ül-

2. ábra. Részlet az 1876. VI. 4./ 31.025. számú belügyminiszteri rendeletről a halottkém teendőire vonatkozóan

Forrás: Lakner Judit: A halál megállapítása. A tetszhalott. História, 056 (1991)
http://www.tankonyvtar.hu/site/img/historia/1991_91-056_23_Lakner5_or
 letöltve: 2009. 11. 15.

A halottkémléssel kapcsolatban felmerülő kérdések között szerepelt, hogy a rendkívülikörülmények kapcsán mennyiben merül ki a halottvizsgálatot végző felelőssége, mire terjed ki a kompetenciája és mely ponton ér véget feladata.

Rendkívüli halálesetnek minősült, ha: „A hulla megvizsgálásakor erőszakos halál gyanúja, vagy jelei állapíthatók meg (öngyilkosság, gyilkosság), ha az egyén rögtön halállal múlt ki, a talált hullák, ha a halál olyan betegség következtében állott be, amely ragályos járvánnyá szokott kifejlődni, a halva született magzatok, tekintet nélkül korukra és kifejlődésükre, valamint a gyógykezelés nélkül elhalt 7 éven aluli gyermekek halálesetei” (2. sz. ábra).

Ha erőszakos halál gyanúja merült fel, a rendkívüli körülményt azonnal jelenteni kellett, mivel az rendőrhatalósági intézkedést vont maga után, s a korabeli utasítás szerint a halottkém mindent meg kellett, hogy tegyen a nyomozás segítése érdekében, például lefoglalta a helyszínen a gyanús tárgyakat, vagy mérgeket. Amennyiben azonban a rendőrhatalósági eljárás során bizonyosságot nyert az idegenkezűség, véget ért a halottkém illetékessége, hiszen ebben az esetben a bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk értelmében szakértőket (két orvost) kellett kirendelni halottszemle és boncolás céljából.

A halottvizsgálatot végzőnek napjainkban is felelőssége van abban, hogy keresse az esetleges idegenkezűség nyomait.

A halottvizsgálat jellegzetességei napjainkban

Ha párhuzamot próbálunk vonni a napjainkban jellemző helyzettel, a gondok elsősorban a területi ellátás során bekövetkező halálesetek kapcsán adódnak. A mai rendszer alapjai az 1972. évi II. törvény hatályba lépésével kezdődött, mely orvosi kompetenciaként tartalmazza a halálesetek vizsgálatát. A rendkívüli halálesetek felismerése az ügyeleti ellátási időben bekövetkező halálozások során is jelentkezhettek. Ilyen esetekben a halottvizsgálatot végző orvos sokszor nem rendelkezik kellő információval, a hozzátartozók nem tudják átadni a korábbi orvosi iratokat, zárójelentéseket, nem tudják elmondani a kórelőzményt.

Mindezek hiányában az orvosok gyakran általános halálokokat jelölnek meg, amelyek csekély információtartalma csak a későbbi adatfeldolgozás során válik nyilvánvalóvá. [2]

A mentőtiszt szerepe a halál megállapítása során

A jelenlegi szabályozás a mentőtiszt feladatai között is szerepelteti a halál megállapítását, a rendkívüli halálesetek felismerését. [2]

A mentőtiszt egészségügyi főiskolán diplomát szerzett, sürgősségi ellátásban szakértelemmel rendelkező személy, akinek kompetenciakörébe tartozik a halál megállapítása, az újraélesztés, a halál feltételezett okának megjelölése, rendkívüli halál esetén a szükséges intézkedések kezdeményezése.

Igazgatási értelemben nem jogosult halottvizsgálati bizonyítvány kiállítására, tehát halottvizsgálatot nem, csak halál megállapítást végez, melyről dokumentációt készít, ebben tájékoztatást nyújt a halál tényéről, időpontjáról, az esetleges beavatkozásokról, rendkívüli eseményekről, a további intézkedés a háziorvos, ügyeletes orvos, illetve a rendőrség feladata.

A közterületi haláleset mindig rendkívülinek számít, itt a karhatalom (rendőrség) veszi át a folyamat irányítását.

HALOTTKÉMI RENDSZER AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN

Az Egyesült Államokban, illetve az Egyesült Királyságban a XIX. századtól kezdődően figyelhető meg a halottak vizsgálata során a halottkémek jelenléte.

Ahogy Magyarországon is, szükség volt arra, hogy a halottvizsgálatot szakember végezze megfelelő jogszabályi háttér mellett, az erre vonatkozó, ma is érvényes szabályozás az 1988. évi Halottkémi Törvény, azóta számos jogszabályi reformjavaslat is kidolgozásra került. [4] [5]

A jogszabály részletesen meghatározza a halottkém feladatait, az egyes eljárásokra vonatkozó szabályokat, a halottkém kinevezését, felmentését, díjazását, nyugdíjazását. Ennek értelmében a főváros, London kerületeiben, illetve minden nagyvárosban szükséges az egyes közigazgatási körzetekben halottkémek kinevezése, mely pályázat útján történik, s erről az illetékes Tanács dönt, egyidőben a szakállamtitkár tájékoztatása mellett.

A halottkémi feladatok ellátásához szakképesítés szükséges, mindemellett a halottkém lehet ügyvéd, vagy jogi ismeretekkel rendelkező orvos is, amennyiben 5 évnél hosszabb időtartamú gyakorlatra tett szert.

A jogszabály megfogalmazza a halottkém illetékességét, a helyettesítését, konkrét feladatait:

- Általános halottkémi szemle tartása az alábbi esetekben kötelező a körzeten belüli halálesetekkel kapcsolatban:
 - ha erőszakos, vagy nem természetes halál következett be;
 - ha a hirtelen halál ismeretlen okkal történt;
 - ha börtönben, vagy olyan helyen következett be a halál, ahol egyéb jogszabályok kötelezik a szemle megtartását.

Saját hatáskörben dönt arról, hogy a bekövetkezett halál igazságszolgáltatási eljárás aláesik-e vagy sem, s ennek megfelelően vizsgálja, illetve jelentést tesz az illetékes szervek felé. Vizsgálatot folytat a halál okának és körülményeinek tisztázása érdekében, független szakértőket (nyomozót) vonhat be a vizsgálatba, tanúkat hallgathat meg, hozzátartozókat kérdezhet ki, kezdeményezhet további, szakértelmét meghaladó vizsgálatokat.

A halottkém tevékenysége:

- pathológiai vizsgálatok, boncolások kezdeményezése, az áldozatok azonosítása, traumák, jellegzetes sérülések, a halál időpontjára utaló jelek keresése;
- az elhunyt személy azonosítása, a halál okának, módjának és körülményeinek megállapítása;
- boncoláson, méregtani elemzésen történő részvétel, annak dokumentálása;
- halotti bizonyítvány kitöltése, megnevezve a halál kiváltó okát;
- megfigyeli és rögzíti a test elhelyezkedését, jellegzetességeit, a kapcsolódó bizonyítékokat;
- a beteg kórelőzményét, betegségeit dokumentálja;
- tárgyak, a beteg használati eszközeinek vizsgálata, mint pl.: gyógyszeres üvegek, öngyilkossági feljegyzések;
- teljes jelentés és dokumentáció a halott vizsgálatával kapcsolatban;
- az elhunytak elszállításának kezdeményezése és ellenőrzése;
- a helyszínen tartózkodók kikérdezése, információgyűjtés a halál okának megállapítására vonatkozóan;
- biológiai- és vegyi terrorizmus felismerése;
- a fertőző betegségek felismerése;
- az egészségügyi ellátás minőségének ellenőrzése. [5]

HALOTTKÉMI RENDSZER AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A halottkémi rendszer angol mintára, a XVII. századtól kezdődően kezdi működését, kezdetben a rendőri feladatokkal összhangban, elsőként 1860-ban, Maryland-ben jogszabály fogalmazza meg a halottkém feladatait. [6]

A modern Amerikában évente 2 millió haláleset 20 %-ában történik halottvizsgálat orvos, vagy halottkém által.

2002-ben felmérés történt az egyes államok tekintetében a halottvizsgálattal kapcsolatban, az elemzés eredményeképpen 22 államban orvosszakértői rendszer, 11 államban halottkémi rendszer, 18 államban vegyes (orvosi-halottkémi) rendszer működik. [7]

Halottkémi vizsgálati rendszer

Az államokban és egyes megyékben a halottvizsgálatot végző személy a halottkém, aki 18 évnél idősebb, amerikai állampolgár, az adott megye állandó lakosa, rendszerint 4 éves szolgálati ciklusra választott személy.

A halottkém felelős a vizsgálatok kezdeményezésére és lefolytatására a halál okára és módjára vonatkozóan azokban az esetekben, melyek a hatáskörébe tartoznak, beleértve:

- az erőszakos, hirtelen, vagy váratlan, illetve a gyanús halálozásokat;
- a drogok és mérgek által okozott halálozásokat;
- az orvosi ellátás közben történt haláleseteket;
- a munkavégzés közben bekövetkezett haláleseteket;
- a karhatalmi intézkedés közben történt haláleseteket;
- terhességben történt haláleseteket;
- gyógyintézetben, pszichiátriai intézetben, kórházi szállítás során történt haláleseteket;
- idősek, szociális otthonokban bekövetkezett haláleseteket;
- azokat az eseteket, amikor nincs jelen orvos a halál bekövetkezése alatt.

A halottkém szakértőt vehet igénybe (törvényszéki kórboncnok) a halott vizsgálatához.

Az orvosszakértői rendszerben a halottvizsgálatot az első észleléstől kezdődően orvos(pathológus) végzi, aki speciális ismeretekkel és képesítéssel rendelkezik.

Az orvosszakértő és halottkém feladatai között olyan tevékenységek is szerepelnek, amelyek nemcsak a büntetőjogi rendszer számára fontosak, hanem a közegészségügy, a közbiztonság, az egészségügyi ellátás, az oktatás és kutatás területén is hasznosak. [8]

A halottvizsgálati rendszer

A halott vizsgálatához elengedhetetlen a szükséges speciális egészségügyi ismeretek megléte. A helyszínen a holttest vizsgálata és a bizonyítékok összegyűjtése történik, kiegészítve a fizikális és laboratóriumi vizsgálattal, a diagnózis és a korábbi betegségek felvételével.

A legfontosabb cél az objektív bizonyítékok feltárása a halál okára, idejére és módjára vonatkozóan, melynek továbbítása történik az igazságszolgáltató rendszer felé.

Randy Hanzlick közleményében hangsúlyozza a halottvizsgálat jelentőségét és társadalmi fontosságát a büntető igazságszolgáltatás és a közegészségügy területén, mely bizonyítékot szolgáltat a vétkes bűnösségére és az ártatlan védelmére, függetlenül attól, hogy a vád gyilkosság, gyermekbántalmazás, gondatlanság, vagy más bűncselekmény.

A halottvizsgálatok támogatják a polgári peres ügyeket, mint például a műhiba pereket, személyi sérüléseket, vagy életbiztosítási követeléseket. A vizsgálatok több szempontból is döntő fontosságúak a közegészségügyi gyakorlat és kutatás számára, beleértve az epidemiológiai megfigyelést, a megelőzést, mely nemcsak a sérülések megelőzését és ellenőrzését, hanem az öngyilkosság, az erőszak, illetve a gyógyszerekkel való visszaélést is vizsgálja.

A halottvizsgálatot halottkémek, vagy orvosi vizsgálóbiztosok végzik, akik orvosok, patológusok, igazságügyi patológusok lehetnek, ők biztosítják az orvosi szakértelmet, értékelik a kórtörténetet és végzik az elhunyt fizikális vizsgálatát. A halottkém egy megválasztott, vagy kinevezett tisztviselő, aki általában egy megye területén rendelkezik jogosultsággal és gyakran nem rendelkezik orvosi végzettséggel. [8]

ÖSSZEFOGLALÁS

A halálmegállapítás, a halottak vizsgálata az Amerikai Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban - Magyarországtól eltérően - halottkémi rendszerben történik, melyben orvosok, ügyvédek, valamint nem orvos képzettségű személyek is helyet kapnak.

A jogi szabályozás meghatározza az egyes feladatköröket, kompetenciákat, jogokat és kötelezettségeket, melyek a helyszíni, valamint a későbbi vizsgálati tevékenység alapját képezik.

Hong Kong-ban a halottkémi rendszer változása és fejlődése várható a jövőben, melyhez az orvosi tevékenység előtérbe kerülése, a karhatalmi szervek felügyeletének és beavatkozásának mérséklése, az ügyvédi-jogi képviselő csökkenése szükséges. [9]

Magyarországon a halottkémi rendszert felváltotta az orvosi kompetenciakörbe tartozó halottvizsgálat, azonban a jogi szabályozás a halál megállapítására, a halottal kapcsolatos helyszíni tevékenységre sürgősségi ellátásban jártas, nem orvos végzettségű szakembert is feljogosított.

Felhasznált irodalom

- [1] Lakner Judit: A halál megállapítása. A tetszhalott. História, 1991
<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1991-056/historia-1991-056-halal>,
letöltve: 2011. 10.01.
- [2] Kádár László, Prof. Balázs Péter: Temetés és haláleset kapcsán követendő eljárások dilemmái a modern közegészségügyi igazgatásban. Egészségtudomány, LIII. évf. 3 (2009) 8-19.
http://www.higienikus.hu/egeszsegtudomany/cikk/2009_3.pdf, letöltve: 2011. 10.01.
- [3] Hanák Péter: A halál Budapesten és Bécsben. In: Hanák Péter: A Kert és a Műhely. Gondolat, Budapest, 1988
- [4] Office of Public Sector Information: Coroner's Act 1988. 1988 Chapter 13. Arrangement of sections.
http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1988/ukpga_19880013_en_1#Legislation-Preamble,
letöltve: 2011. 09. 30.
- [5] Tom Luce: Coroners and death certification law reform: the Coroners and Justice Act 2009 and its aftermath. Medicine, Science and the Law, Volume 50 (2010 october) 171-178.

- [6] Patricia W. Iyer, Barbara J. Levin, Mary Ann Shea: Medical legal aspects of medical records. Lawyers & Judges Publishing Company Inc; 2006
http://books.google.hu/books?id=t5_EWfjODYC&pg=PT870&lpg=PT870&dq=coroner+system&source=bl&ots=bbkqSDDFr_&sig=Khq0nlHajBfp8Hoi_ggLlIsxk&hl=hu&ei=olXvSq28C5H6_AbqrCZDw&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2&ved=0CA4Q6AEwATgo#v=onepage&q=coroner%20system&f=false, letöltve: 2011. 09. 30.
- [7] Randy Hanzlick, Debra Combs: Medical Examiner and Coroner Systems: History and trends. The Journal Of the American Medical Association, March 18, 279 (1998) 870-874.
- [8] Randy Hanzlick: Options for Modernizing the Ontario Coroner System. The Inquiry into Pediatric Forensic Pathology in Ontario, 2008
http://www.attorneygeneral.jus.gov.on.ca/inquiries/goudge/policy_research/pdf/Hanzlick_Options-for-Modernizing.pdf, letöltve: 2011. 09. 30.
- [9] B. Knight: The future of the coroner's system in Hong Kong. Hong Kong Medical Journal, Jun 2, 2 (1996) 217-218.
<http://www.docstoc.com/docs/2458895/The-future-of-the-coroners-system-in-Hong-Kong>
letöltve: 2011. 09. 30.